

# Kasvupolitiikan juurilla: Kansantulon tieteelliset ja poliittiset merkitykset suomalaisessa talousajattelussa 1800-luvun loppupuolelta toiseen maailmansotaan

Heikki Mikkonen

*Taloukasvu ja bruttokansantuote ovat keskeisiä taloustieteellisiä ja talouspoliittisia käsitteitä, joiden käyttö yleistyi toisen maailmansodan jälkeen. Tässä artikkelissa käsitellään suomalaisen kansantuloajattelun tieteellisiä ja poliittisia merkityksiä ennen toista maailmasotaa käyttäen lähdeaineistona taloustieteellisten yhdistysten julkaisuja. Ennen ensimmäistä maailmansotaa kansantulon kasvattamista ei muotoiltu eksplisiittiseksi talouspoliittiseksi tavoitteeksi, vaan talouspoliittisia uudistuspyrkimyksiä rajaavaksi reunaehdoksi. Maailmansotien välisenä aikana kansantuloon ja taloukasvuun kytkeytyvä ajattelu muuttui, kun julkisten menojen kasvu pakotti kiinnittämään huomioita kansantulon kasvuun talouspoliittisessa suunnittelussa. 1930-luvun laman ja toisen maailmansodan välillä kansantuloa alettiin käyttää myös subdannepoliittisen analyysin työkaluna ja julkisten menojen kasvun mahdollistajana sekä oikeuttajana.*

Bruttokansantuote (BKT) on erityisesti talouspoliittisessa keskustelussa yleisin tapa kuvata talouden kehitystä. BKT:tä käytetään sekä lyhyen aikavälin suhdanneindikaattorina että pidempien, jopa vuosisatoja kestävien muutosten mittayksikkönä. Kun ottaa huomioon BKT-indikaattoreiden nykyisen levinneisyyden, on

kiinnostavaa todeta, että kansantuotteen tai kansantulon kasvattamisen asettaminen talouspolitiikan keskeisimmäksi tavoitteeksi yleistyi vasta toisen maailmasodan jälkeen (Coyle 2014; Lepenies 2016).

BKT-käsitteen synty liittyy luonnollisesti laajempiin talouspoliittisiin muutoksiin sekä

FM Heikki Mikkonen (heikki.mikkonen@tuni.fi) on väitöskirjatutkija Tampereen yliopistossa. Kirjoittaja kiittää Pertti Haapalaa, Matti Hannikaista, Kari Terästä ja kahta anonyymiä arvioitsijaa heidän antamistaan hyödyllisistä kommentista. Artikkelin on laadittu Otto A. Malmin lahjoitusrahaston ja Suomen Kulttuurirahaston tuella.

kansantalouden tilinpidon kehitykseen. Tässä artikkelissa tavoitteenani on historiallistaa kansantuotteen tieteellinen ja poliittinen merkitys suomalaisessa talousajattelussa. Kuten Paavo Okko (2008, 107) on taloustieteen nobelisteja Paul Samuelsonia ja William Nordhausia mukailleen osuvasti todennut, kansantulo-laskenta vaikuttaa nykypäivän näkökulmasta itsestään selvyydeltä, mutta se oli aikaisemmin tieteellistä osaamista vaativaa työtä ja yksi taloustieteen suuria keksintöjä.<sup>1</sup>

Käsittelen tässä artikkelissa kansantuot- teelle ja kansantulolle annettuja tieteellisiä ja poliittisia merkityksiä suomalaisessa talousajat- telussa 1800-luvun lopulta toiseen maailman- sotaan. Käytän analyysin pääasiallisena lähde- aineistona kahden suomalaisen taloustieteellisen yhdistyksen – suomenkielisen vuonna 1884 perustetun Kansantaloudellisen Yhdistyksen ja ruotsinkielisen vuonna 1894 perustetun Ekonomiska Samfundet i Finlandin – julkai- suja. Molemmat yhdistykset julkaisivat aluksi esitelmänsä painettuina lehtinä, mutta myö- hemmin julkaisutoiminta vakiintui aikakaus- kirjoiksi.

Kansantaloudellinen Yhdistys aloitti *Yh- teiskuntataloudellisen aikakauskirjan*<sup>2</sup> julkai- semisen vuonna 1905, ja Ekonomiska Samfundet i Finland perusti *Ekonomiska Samfundets Tid- skriftin* vuonna 1913.<sup>3</sup> Taloustieteellisten yh-

distysten luonne julkisina keskusteluareenoina tarjoaa mahdollisuuden analysoida uskottavas- ti, miten kansantulon merkitys muuttui suoma- laisessa talousajattelussa (vrt. Fellman 2019).

Artikkelin päämäärä nousee paremmin esiin, kun se kytketään kasvupolitiikan histo- riaa käsittelevään tutkimukseen. Tutkimuspe- rinteen klassikkona pidetään yleisesti talous- tieteilijä Heinz Arndtin (1984) teosta *The Rise and Fall of Economic Growth. A Study in Con- temporary Thought*, joka jäljitti toisen maail- mansodan jälkeistä kasvuajattelun syntyä sekä öljykriisien aikaista kehitystä, jolloin kasvun rajoihin ja ympäristön kantokykyyn alettiin ensimmäistä kertaa kiinnittää systemaattisesti huomiota. Arndt otti huomioon teoksensa ra- joitteet: hän käsitteli suurimmaksi osaksi ta- loustietelijöiden näkemyksiä ja englanninkie- listä tutkimusta.

Taloukasvuajattelun syntyä on myöhem- min tutkittu eri painopistein. Keskeisiä teemo- ja ovat olleet esimerkiksi toisen maailmanso- dan aikaisen tuotannollisen mobilisaation (Lepenies 2016) ja sodan jälkeisten kansainvä- listen instituutioiden (Schmelzer 2016) merki- tysten painottaminen. Suurin osa tutkimuksis- ta on kuitenkin jatkanut Arndtin linjoilla. Niiden lähtökohtana on ollut angloamerikka- lainen tutkimuskenttä ja erityisesti toisen ma- ilmansodan jälkeisen ajan korostaminen.

Suomen toisen maailmansodan jälkeistä kasvupolitiikkaa tutkinut Kauko Mannermaa (2007, 15, 37) on esittänyt, että Suomessa eksplisiittinen kasvupolitiikka alkoi muodos- tua 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa 1950-lu- vun ”uudenlaisen talouspoliittisen ajattelun” seurauksena. Tutkimalla kansantulon merki- tyksiä maailmansotien välisessä Suomessa on kuitenkin mahdollista väittää, että merkkejä

<sup>1</sup> “While the GDP and the rest of the national income ac- counts may seem to be arcane concepts, they are truly among the great inventions of the twentieth century.” Ks. Bureau of Economic Analysis (2000).

<sup>2</sup> *Julkaisu muutti nimensä Kansantaloudelliseksi aikakaus- kirjaksi vuonna 1929.*

<sup>3</sup> *Yhdistysten perustamisvaiheista ks. Harmaja 1934; Pip- ping 1944.*

uudenlaisesta kasvuajattelusta syntyi jo aikaisemmin.

Käsittelen artikkelin ensimmäisessä jaksossa kansantalouden tilinpidon historiallista kehitystä ja nykymääritelmiä. Artikkelin toisessa jaksossa käsittelen suomalaista kansantuloajatusta ennen ensimmäistä maailmansotaa, jolloin kansantuloa käytettiin talouspoliittisen analyysin työkaluna, mutta käsitteelle ei ollut vakiintunutta määritelmää eikä kansantulon kasvattamista esitetty eksplisiittisesti muotoiltuna talouspoliittisena tavoitteena. Kolmannessa jaksossa käsittelen ensimmäisen maailmansodan ja 1930-luvun laman välistä aikaa, jolloin kansantulon teoreettinen määritelmä alkoi vakiintua, ja julkisten menojen kasvu synnytti tarpeen kasvattaa kansantuloa, vaikka yhteiskuntafilosofisesti julkistalouden kasvua ei pidetty toivottavana. Neljännessä jaksossa analysoin 1930-luvun laman ja toisen maailmansodan välistä aikaa. 1930-luvulla empiirisiä kansantulolaskelmia alettiin käyttää ensimmäistä kertaa lyhyen aikavälin suhdannepoliittisen analyysin apuvälineenä, minkä lisäksi kansantulosta alkoi muodostua eksplisiittisesti muotoiltu talouspoliittinen tavoite, joka mahdollisti ja oikeutti julkisten menojen kasvattamisen.

## 1. Kansantuotelaskennan kansainvälisestä kehityksestä

Ensimmäiset kansantulolaskelmat yhdistetään perinteisesti englantilaisten William Pettyn (1623–1687) ja Gregory Kingin (1648–1712) julkaisemiin tutkimuksiin. Petty pyrki arvioimaan Englannin kansantuloa laskemalla väestön määrää sekä vuotuista kulutusta, jonka hän arvioi 40 miljoonan punnan arvoiseksi. Petty

arvioi myös kansantulon tulopuolen muodostumista, minkä pohjalta hän nimesi kaksinkertaisen tilinpidon varaan rakentuvat kansantulolaskelmat poliittiseksi aritmetiikaksi. Gregory King laajensi tutkimuksia kansainväliseen vertailuun pyrkiessään laskemaan Englannin, Ranskan ja Alankomaiden kansantuloa. Ensimmäiset kansantulolaskelmat liittyivät läheisesti hallinnon rahoitustarpeisiin erityisesti sotien yhteydessä (Studenski 1958; Vanoli 2005).

Varhaisista pyrkimyksistä huolimatta poliittisesta aritmetiikasta ei tullut suurta menestystarinaa. Uusia kansantulolaskelmia suoritettiin erityisesti Englannissa ja Ranskassa, mutta talouspolitiikan näkökulmasta laskelmia pidettiin hajanaisina ja epäluotettavina. Ei olekaan yllättävää, että esimerkiksi skotlantilaista moraalifilosofiaa edustanut Adam Smith (1723–1790) tulkitsi poliittisen aritmetiikan olevan puutteellinen tapa selittää kansojen vaurastumisprosessia. Smith suhtautui epäillen tilastoaineiston käyttöön. Sen sijaan hän pyrki abstraktimman päättelyn kautta luomaan yleispätevää teoriaa talouden kehityksestä (Studenski 1958; Lepenies 2016).

Kansantulon käsite nousi taloustieteellisen keskustelun analyysityökaluksi myöhemmin 1800-luvulla erityisesti englantilaisen Alfred Marshallin (1842–1924) tutkimusten ja oppikirjojen seurauksena. Marshall hahmotti kansantulon aineellisten hyödykkeiden sekä aikaisemmasta klassisesta taloustieteestä poiketen myös palveluiden summaksi, johon lisättiin ulkomailta saadut tulot. Kansantulon netto-osuus (*national dividend*) oli mahdollista määrittää vähentämällä tuotannossa kulunut pääoma tuotettujen hyödykkeiden arvosta (Marshall 1890). Marshallin viitekehyksessä kansantulon kasvattaminen näyttäytyi myös (esimerkiksi Smithiin verrattuna) selkeänä yhteiskun-

nallisena tavoitteena. Teollistumisen seurauksena köyhyydestä ja työväestön elinolosuhteista oli tullut ajankohtaisia poliittisia kysymyksiä. Marshall esitti tuotettujen hyödykkeiden määrän kasvattamisen sekä työväestön elinolosuhteiden parantamisen olevan tärkeä keino taistelussa köyhyyttä vastaan (Lepenes 2016).

Marshallin tutkimusten innostamana Colin Clark laski 1920-luvulla Britannian kansantulon kehitystä ensimmäistä kertaa vuosittaisten laskelmien sijaan neljännesvuositasolla ja kehitti kansantalouden tilinpidon menetelmiä huomioimaan paremmin julkisten menojen ja inflaation vaikutuksia. Vuoden 1929 pörssiromahduksen seurauksena kansantalouden tilinpidon merkitys talouden tilaa kuvaavana järjestelmänä korostui. Lisäksi talousjärjestelmää alettiin hahmottaa uudella tavalla kun John Maynard Keynesin *General Theory of Employment, Interest and Money* toi kokonaistaloudelliset käsitteet taloustieteellisen ja talouspoliittisen analyysin keskiöön. Yhdysvalloissa Simon Kuznets ja National Bureau of Economic Research saivat tehtäväkseen laskea, kuinka pahasti pörssiromahdus oli vaikuttanut maan talouteen. Kuznetsin ensimmäisten kansantulolaskelmien keskiössä oli kokonaistuotannon sijaan hyvinvointi (*welfare*) ja ostovoima. (Fogel ym. 2013; Perlman ja Marietta 2005)

Toisen maailmansodan aikana Yhdysvallat siirtyi Kuznetsin kritiikistä huolimatta käyttämään Clarkin kansantulolaskelmia systemaattisesti James Meaden ja Richard Stonen mallia, jonka keskiössä oli ostovoiman sijasta kokonaistuotanto. Sodanjälkeinen jälleenrakennus, uudet inflaatio- ja kasvutavoitteet, valtion roolin muutos sekä kansainvälinen integraatio loivat uusia vaatimuksia kansantalouden tilinpidolle. Vaikka monet maat kehittivät

sodan jälkeen omia tilinpitojärjestelmiään, toisen maailmansodan jälkeisen ajan keskeisimpänä trendinä oli kansantalouden tilinpidon kansainvälinen standardoiminen. YK julkaisi vuonna 1947 Stonen kirjoittaman raportin pohjalta suosituksen kansantalouden tilinpidon periaatteista, ja myöhemmin periaatteita systematisoitiin edelleen vuonna 1953 julkaistussa *System of National Accounts* (SNA) -järjestelmässä (Perlman ja Marietta 2005).

SNA-järjestelmä loi kansantalouden tilinpidolle periaatteet, joita on täydennetty uusilla päivitettyillä SNA-versioilla, mutta järjestelmän perusoletukset ovat säilyneet melko muuttumattomina. Kansantuotteelle ja kansantulolle on määritelty erilaisia laskentatapoja. On mahdollista kuvata tuotannon tai tulojen arvoa tietyllä maantieteellisellä alueella (kansantuote) tai laskea mukaan tulojen virta alueellisten rajojen yli (kansantulo). Kansantuotteen voi laskea joko bruttona tai nettona, jolloin kansantuotteesta vähennetään kiinteän pääoman kuluminen. Lisäksi kansantuote voidaan laskea joko markkinahintaan tai perushintaan, jolloin markkinahinnasta vähennetään välilliset verot ja siihen lisätään tukipalkkiot. Bruttokansantuote voidaan sitä paitsi määritellä ja mitata kolmella tavalla: toimialojen bruttoarvonlisäysten summana, loppukäytön summana tai tulojen summana.<sup>4</sup> On kuitenkin syytä muistuttaa, että tässä artikkelissa analyysin kohteena olevalla ajanjaksolla kansantalouden tilinpidon käsitteet eivät olleet vakiintuneita, ja erityisesti talouspoliittisissa yhteyksissä kansantulon käsitettä saatettiin käyttää nykymerkityksestä poikkeavissa viitekehyksissä.

<sup>4</sup> Eri laskentatavoista ja niiden historiallisesta kehityksestä ks. esim. Vanoli 2005.

## 2. Kansantuloajattelu Suomessa ennen ensimmäistä maailmansotaa

Suomalaisten kansantaloudellisten yhdistysten perustaminen oli osa yleiseurooppalaista ilmiötä. Vuonna 1842 perustettu ranskalainen Société d’Economie Politique sekä vuonna 1872 perustettu saksalainen Verein für Socialpolitik tarjosivat esimerkit järjestäytyneestä tutkimustoiminnasta ja tarpeesta luoda tietoa teollistumisen aiheuttamista yhteiskunnallisista muutoksista.

Kansantaloudellisen Yhdistyksen toiminnan käynnistymisen voi ajoittaa moneen ajankohtaan. Sen piirissä alettiin harjoittaa selvitys- ja tutkimustyötä viimeistään vuonna 1884, mutta yhdistyksen säännöt vahvistettiin vasta vuonna 1891. Maan elinkeinorakenteen ja poliittisen kulttuurin seurauksena suomenkielinen yhdistys keskittyi alkuvuosinaan erityisesti maaseudulla esiintyvän köyhyyden tutkimukseen. Vuonna 1894 perustetun ruotsinkielisen Ekonomiska Samfundet i Finlandin on tulkittu syntyneen eräänlaisena vastareaktion Kansantaloudellisen Yhdistyksen perustamiselle. Kielikysymys ei ollut suurin jakolinja yhdistysten välillä. Virkamiestaustaisen, saksalaiseen tutkimusperinteeseen tukeutuvan Kansantaloudellisen Yhdistyksen rinnalla Ekonomiska Samfundetin jäsenten aatteellinen tausta oli talousliberalismissa ja liike-elämässä. (Heikkinen ym. 2000; Pekkarinen 1984; Björkvist 1986)

Suomen ensimmäisenä kansantulolaskelmana pidetään yleisesti Tilastollisen päätoimiston johtajan K.E.F. Ignatiuksen vuonna 1885 ilmestynyttä laskelmaa, jossa hän suostuntaverotilastojen pohjalta arvioi ”Suomen kansan vuotuiseksi tuloksi” 393 miljoonaa markkaa

(Luther 1982; Hjerppe 1988, 32–33). Ignatiuksen laskelma ei kuitenkaan herättänyt taloustieteellisten yhdistysten piirissä mielenkiintoa. Kansantaloudellisen Yhdistyksen piirissä kansantulon käsitettä ei käytetty ennen 1900-luvun alkua.

Sen sijaan ruotsinkielisessä Ekonomiska Samfundetissa kansantulon käsite tunnettiin, vaikka sen yhteydessä ei käytetty Ignatiuksen laskelmia. Kansantuloon viitattiin ensimmäisen kerran senaattori Leo Mechelin lokakuussa 1894 pidetyssä esitelmässä ”Samfundets syftemål” jossa Mechelin kävi läpi juuri perustetun yhdistyksen periaatteita. Mechelin totesi, että Ekonomiska Samfundetin pyrkimyksenä ei ollut ratkaista vaikeita teoreettisia kysymyksiä tai tieteellisiä kiistoja; tavoitteena oli sen sijaan soveltaa (talous)tieteellistä tietoa oman maan oloihin ja saada käsitys edellytyksistä, joilla maan taloudellinen kehitys (*utveckling*) jatkuisi. Mechelin käsitteli aluksi maan pääelinkeinojen maatalouden merkitystä, mutta kiinnitti erityistä huolta teollisuuden toimintaedellytyksiin ja mahdollisiin tullitariffien korotuksiin, joita yhdistys oli sitoutunut vastustamaan. Tilastotiedon käyttöä analysoidessaan Mechelin totesi, että erityisesti pankkitoiminnan tilastointi oli hyvällä tolalla, mutta myös aukkoja löytyi. Puutteellisten tietojen vuoksi ei ollut mahdollista selvittää, kuinka suuren osan kansantulosta (*nationalinkomst*) maan rahtiliikenne tuotti. Aiheesta selvitystä toivonut Mechelin nosti esiin höyrylaivaliikenteen kehityksen tärkeänä edistyksen moottorina (Mechelin 1901a).

Mechelin käytti kansantuloa analyysityökaluna myös lokakuussa 1899 pitämässään esitelmässä ”Den ekonomiska ställningen i landet”. Mechelin aloitti esitelmänsä yksityiskohtaisella kuvauksella maatalouden tilanteesta ja käyt-

ti suurimman osan esitelmästään sääolosuhteiden ja eri viljalajien satomäärien luettelemiseen. Lukujen perusteella vuodesta oli muodostumassa monissa osissa maata katovuosi. Analysoidessaan katovuoden vaikutusta muun talouselämän tilanteeseen Mechelin turvautui jälleen kansantulon käsitteeseen. Hän pyrki analysoimaan, kuinka suuren vajeen kato aiheutti maan kansantuloon suhteessa muihin elinkeinoihin; vertailukohtana hän käytti aikaisempaa vuoden 1892 katovuotta. Mechelin ei tulkinnut vuoden 1899 katovuotta yhtä vakavaksi kuin vuoden 1892 katoa, sillä maan muut elinkeinot olivat kehittyneet huomattavasti ja muodostivat maan kansantulosta suuremman osan kuin seitsemän vuotta aikaisemmin. Mechelin kuitenkin huomautti, että kokonaistulojen arviointi on hankalaa, koska maataloustuotteista suurin osa kulutettiin kotimaassa eikä niistä siten ollut saatavilla täsmällisiä lukuja (Mechelin 1901b, 30).

Esitelmät osoittavat, että Mechelin oli ensisijaisesti kiinnostunut kansantulon rakentumisesta maan eri elinkeinojen tuottamana kokonaistulona. Myöhemmissä yhteyksissä kansantulo herätti kuitenkin kiinnostusta myös tulonjakoon sekä työväestön asemaan liittyvissä kysymyksissä. Senaattori August Ramsay käsitteli marraskuussa 1901 pitämässään esitelmässä ”Några synpunkter rörande kapitalanskaffningens för byggnadsindustrin i städerna” kaupunkien asuntorakentamista, sillä erityisesti Helsinkiä vaivasi asuntopula. Ramsay kiinnitti huomiota pääomapulasta kärsivän rakennusteollisuuden varainhankinnan mahdollisuuksiin.

Samana vuonna Suomen kaupunkien hypoteekkkikassan toimitusjohtajaksi valittu Julian Serlachius nosti kommenttipuheenvuorossaan esiin, että asuntopula kosketti kohonneiden vuokrien kautta erityisesti työväestöä. Ongel-

man ratkaisemiseksi asuntorakentaminen vaikutti välttämättömältä toimenpiteeltä. Serlachius esitti, että yksityisen rakennustoiminnan sijasta piti korostaa entistä vahvemmin kuntien velvollisuutta tarjota kasvavien kaupunkien väestölle kohtuuhintaista asumista. Serlachius oli huolestunut erityisesti työväestöstä, joka sai pienimmän osuuden kansantulosta (*nationalinkomst*) mutta samalla kantoi sen muodostumisesta mahdollisesti suurimman taakan (Ramsay 1901).

Kansantulon oikeudenmukaisesta jakautumisesta muodostui vuosikymmenen aikana yhä ajankohtaisempi kysymys. Oikeustieteen tohtori Karl Willgren piti huhtikuussa 1909 esitelmän otsikolla ”Arbetareklassens ekonomiska framåtskridande i Finland under de senaste decennierna”. Esitelmän keskiössä oli työväestön asemaa koskeva sosiaalinen kysymys ja kiista niin sanotun varallisuuskäyrän (*välståndskurvan*) suunnasta. Sosialististen oppien mukaan kurjuus lisääntyi ja käyrä oli laskeva, kun taas englantilaista liberalismia edustavat teoreetikot tulkitsivat kehityksen toisin ja esitivät käyrän olevan nouseva työväestönkin keskuudessa. Willgren teki ennen empiiristä analyysiä selvän eron kehittyneempien maiden ja Suomen välille käyttäen apunaan kansantuloa toteamalla, että monissa maissa oli kansantulon ennen näkemättömän nopean kasvun seurauksena ryhdytty toimenpiteisiin myös työväestön aseman parantamiseksi. Suomessa tilanne oli kuitenkin toinen. Maa oli karu ja köyhä, ja edellytykset kansantulon kasvulle olivat muita maita heikompia. Maan oli varauduttava hitaaseen kehitykseen, jota katovuodet saattoivat pahimmillaan viedä takaisinpäinkin (Willgren 1909, 36).

Willgren vertaili maa- ja metsätöyläisten sekä teollisuustyöläisten elinolosuhteiden ke-

hitystä käyttäen apunaan läänikohtaisia hinta- ja palkkatietoja. Willgren analysoi myös asu- miosuhteita käyttäen apunaan Suomen vi- rallisesta tilastosta löytynyttä tietoa suurim- pien kaupunkien huonekohtaisista asujamää- ristä. Analyysin johtopäätöksenä Willgren to- tesi, että köyhimpienkin kansanosien elinolo- suhteet olivat kasvaneet huomattavasti. Erilai- sia tarpeita voitiin tyydyttää enemmän ja pa- remmin, oli mahdollista säästää enemmän, ja työtä tehtiin olosuhteissa, jotka eivät uhanneet työläisten henkeä ja terveyttä yhtä paljon kuin aikaisemmin. Suotuisasta kehityksestä oli ha- vaittavissa myös epäsuoria todisteita kuten kas- vanut vehnäjuhon, kahvin ja sokerin tuonti. Willgrenin tulkinnan mukaan työväestön ase- maa koskevassa sosiaalisessa kysymyksessä oli- kin ensisijaisesti kyse kaupunkiväestön kasvus- ta sekä tiedonvälityksen ja matkustuksen lii- sääntymisestä. Työväestön olosuhteita oli mah- dollista parantaa edelleen esimerkiksi asun- torakentamisen avulla, mutta hitaan kansantulon kasvun oloissa erilaisiin sosiaalireformeihin oli suhtauduttava pidättäytyvästi ilman huolellista valmistelua (Willgren 1909, 109–144).

Vaikka Kansantaloudellisessa Yhdistykses- sä ei 1800-luvulla analysoitu yhteiskunnallista eriarvoisuutta kansantulon avulla, yhdistykses- sä kuitenkin käsiteltiin vaurastumisen ja elin- olojen pitkän aikavälin kehitystä. Fennomaa- nipoliitikko Agathon Meurman piti joulukuus- sa 1886 esitelmän otsikolla ”Rikkauden jaosta”, jossa hän käsittelee kasvaneen varallisuuden ja tulonjaon suhdetta. Kansantulon sijasta Meur- man käytti analyysissään apuna ”kansallisva- rallisuuden” käsitettä. Meurman ei kiistänyt ”kansallisvarallisuuden” suotuisaa kehitystä. Hän kuitenkin painotti, että myös köyhempien kansanosien asema oli viime vuosikymmeninä parantunut huomattavasti. Meurmanin tulkin-

nan mukaan Ranskan suuri vallankumous oli murtautunut vanhan läänitysvallan ja käynnistä- nyt varallisuuden tasoittumisen. Lisäksi tekni- nen kehitys oli luonut köyhimmillekin henki- löille valtavan ”kansallispääoman”, josta he pääsivät nauttimaan esimerkiksi uusien kulku- välineiden ja öljylamppujen muodoissa (Meur- man 1893).

Meurman käytti argumenttinsa tukena myös suostuntaverotilastoja, joiden avulla hän esitti, että varallisuus oli kasvanut kaikissa tu- loluokissa: köyhänkin työväen joukossa oli henkilöitä, joiden varallisuus oli suurempaa kuin ”feodaaliajan työmiehet” kykenivät kuvit- telemaankaan. ”Numeroiden epäilijöille” Meurman huomautti, että köyhimmissäkin kodeissa kahvin ja sokerin kulutus oli kasva- nut, ja aikaisemmin ”rikkaan suurimmaksi ylellisyyskaluksi” luokitellut kirjat olivat arki- päiväistyneet. Varallisuuserojen kasvun sijasta yhteiskunnan suurimpana ongelmana oli pyr- kimys kumota yhteiskunnan peruspylväät: us-konto, perhe ja omaisuus. Työväenluokkaa oli sivistettävä ja tarjottava mahdollisuuksia, joi- den avulla yksilö voi hankkia itselleen omai- suutta ja turvaa sairauksien, tapaturmien ja vanhuuden turvaksi.

*Yhteiskuntataloudellisen aikakauskirjan* jul- kaisutoiminnan käynnistyttyä vuonna 1904 kansantulon käsite oli edelleen harvinainen, mutta kiinnostus sitä kohtaan lisääntyi. Maan- viljelysväen elinkeinorakennetta tutkinut tuore filosofian maisteri O. K. Kilpi julkaisi aika- kauskirjassa vuonna 1907 artikkelin ”Suomen ammattitilastollisten tietojen parantamisesta”, jonka keskiössä oli edellisenä vuonna ilmesty- nyt Suomen virallisen väestötilaston julkaisu, jossa käsiteltiin myös ammattien jakautumista. (Kilpi 1907)

Ammattitilastoihin liittyi monia puutteita: ne koottiin lähettämällä kyselylomakkeita pappeille, jotka kokosivat tarvittavat tiedot kirkonkirjojen pohjalta. Eri maiden ammattirakenteiden vertailu oli hankalaa, sillä luokittelut olivat lähes joka maassa erilaisia; oli vaikeaa selvittää, liittyivätkö ammattitilastoista ilmenevät elinkeinorakenteen siirtymät todelliseen yhteiskunnalliseen kehitykseen vai tilastointitapojen muutoksiin.

Kilpi määritteli tärkeimmäksi taloustieteelliseksi analyysityökaluksi jaottelun ”ansaitsevaisiin” ja ”ei-ansaitsevaisiin”. Ansaitsevan väestöosan määrällä oli merkitystä, sillä sen kasvu mahdollisti ”tuottavan kansanosan” pienemmän rasituksen muiden kansanosien ylläpitämistarpeen vähentyessä. Kilpi käytti teoreettisena viitekehystenään saksalaisen taloustieteilijä Adolph Wagnerin ”tuottavuuskoeficientiä” ja ”rasituskoeficientiä”. Ansaitsevan väestöosan ja ”tuottavuuskoeficientin” kasvattaminen merkitsivät suurempaa tuotantokykyä ja tuotannon tulosta sekä edellisten pohjalta kasvavaa ”kansallistuloa”.

Kilven analyysin keskiössä oli myös kansainvälinen vertailu: Suomessa ansaitsevan väestön osuus (30,1 %) oli huomattavasti pienempi kuin Ruotsissa (36,6 %), Tanskassa (38,8 %), Unkarissa (43,7 %) tai Saksassa (42,7 %). Kilpi tulkitsi Pohjoismaiden pienempien lukujen perustuvan siihen, että maataloudessa avustavia töitä tekeviä perheenjäseniä ei Keski-Euroopasta poiketen laskettu ansaitsevaan väestöön. Sen sijaan Suomen pohjoismaisessakin vertailussa pientä lukua Kilpi piti selittämättömänä; niin suuri ero ei voinut perustua muuhun kuin virheelliseen luokitteluun tietojen koonnissa (Kilpi 1907, 108–109).

Asianajaja Ludvig Ilmari Palmén analysoi vuonna 1905 artikkelissaan ”Suomen valtion

opetusmenot kolmen vuosikymmenen aikana” talouden kehitystä ja valtioille syntyneitä uusia tehtäviä. Palmén havainnoi, että Suomen kansallisvarallisuus oli edellisen vuosisadan aikana kasvanut valtavasti: tekniikan, ammattitaidon ja kansalaissivistyksen paraneminen olivat avanneet kansakunnalle yhä uusia tulonlähteitä. ”Kansallisvarallisuuden” kasvun rinnalla – ja osin sen kasvattamista varten – ”valtiolle” oli kuitenkin syntynyt uusia tarpeita. Sotalaitos, hallinto, oikeuslaitos sekä ”ylempien kansanluokkien” koulutus olivat ainoita sektoreita, joiden käyttöön oli aikaisemmin riittänyt varoja (Palmén 1905, 158–159).

”Nykyaikaisessa sivistysvaltiossa” varoja täytyi kuitenkin käyttää moniin tarkoituksiin, joita aikaisemmin ei voitu kuvitellakaan. Erityisesti rautateiden rakentaminen, terveyden ja köyhäinhuolto sekä kansanopetus vaativat uusia ”taloudellisia uhrauksia”. Palmén tulkitsi menojen kasvun kaikkia kehittyneitä maita koskettavaksi ilmiöksi. Palmén piti erityisesti opetusmenoja perusteltuna ”uhrauksena”: taloudellisen toimintakyvyn turvaamisen lisäksi opetustoimi piti kansan ”sivistyksen ja valistuksen tiellä”. Kansalla oli olemassa myös taloudellisesta toimintakyvystä riippumaton henkinen toimintakyky; Palmén ei löytänyt muuta valtion tehtävää, jonka toimeentulo syöksisi kansan ”sivistystilan ulkopuolelle” (Palmén 1905, 178–179).

Vaikka Palmén ei tehnyt suoria viittauksia muihin teoksiin, myös hänen näkemyksensä kytkeytyivät mielenkiintoisella tavalla Adolph Wagnerin teoriaan julkisten menojen ja kansantulon (*Volkseinkommen*) kasvun suhteesta. Wagner liitti valtion menojen sekä suhteellisen että absoluuttisen kasvun uusien hyödykkeiden kysynnän lisääntymiseen osana yhteiskunnan kehitysprosessia. Esimerkiksi vuonna 1892 jul-



kaistussa *Grundlegung der politischen Ökonomie* -teoksessa julkisten menojen kasvu kytkeytyi tuotantotekniikan edistymiseen sekä kansan kulttuuritason kehitykseen, jotka loivat yhteiskuntaa eteenpäin vievän muutosvoiman (Wagner 1892).

Kansantulon käsitettä käytettiin suomalaisissa ensimmäistä maailmansotaa edeltävissä talouskeskusteluissa. Keskustelut kytkeytyivät moniin ajankohtaisiin poliittisiin teemoihin kuten maan elinkeinorakenteeseen sekä maa-seudun köyhälistön asemaan (Haapala ja Pelto 2018). Kansantulolle ei kuitenkaan ollut vakiintunutta määritelmää. Tulojen ja varallisuuden välistä eroa ei analysoitu kriittisesti, ja kansantulon lisäksi ”kansallisvarallisuuden” kaltaisia varantosuureita käytettiin maan taloudellisena kehityksen mittarina. Mika Arola (2006, 31) onkin nostanut esiin, että kansallisvarallisuuden määrä herätti kiinnostusta 1900-luvun alun Suomessa myös siksi, että sen avulla pyrittiin hahmottamaan maan uskottavuutta lainanottajana kansainvälisillä lainamarkkinoilla. Uskottavien laskelmien puute pakotti maan päättäjät turvautumaan muihin indikaattoreihin.

E. F Ignatius esitti ensimmäisen suomalaisen kansantulolaskelman vuonna 1885, mutta aikakauden taloustieteellisessä analyysissä teorian ja empirian väliltä puuttui yhteys. Suomalaisessa talousajattelussa kansantulon käsitettä käytettiin sekä marshallilaisissa tulonjakokysymyksiin kytkeytyvissä keskusteluissa että wagnerilaisissa valtion tehtävien kasvua kuvaavissa yhteyksissä, vaikka kirjoituksissa ei (jossakin määrin Kilpeä lukuun ottamatta) viitattu suoraan kansantuloteorioihin tai empiirisiin kansantulolaskelmiin. Kansantulon kasvattamista ei muotoiltu eksplisiittiseksi talouspoliittiseksi tavoitteeksi; sen sijaan kansantulon (muuta

maita hitaammaksi tulkittu) kehitys käsitettiin uudistuspyrkimyksiä rajaavana reunaehtona, joka oli osa talouselämän luonnollista kehitysprosessia.

### 3. Kriisistä kriisiin 1914–1929

Ensimmäisen maailmansota osoitti aikalaisille konkreettisella tavalla, kuinka puutteellista ja käytäntöön soveltumatonta tilastolaitosten tuottama tieto oli. Sodan pitkittyessä päätöksenteon tueksi vaadittava luotettava tilastotieto alkoi vaikuttaa välttämättömältä. Elintarviketulojen käynnistämä inflaatiokehitys suuntasi tutkijoiden mielenkiinnon uudella tavalla hintateoriaan ja -tilastoihin. Sotaa edeltävälle ajalle oli tyypillistä, että sosiaali- ja taloustilastojen välillä ei esimerkiksi Saksassa nähty periaatteellista eroa; sodan aikana taloustilastot alkoivat kuitenkin rakentua omaksi erityisalueekseen. Sota suuntasi tutkijoiden mielenkiinnon uudella tavalla myös kansantuloon. Sotataloudellinen mobilisaatio vaati tuekseen mahdollisimman tarkkaa tietoa valtion käytössä olevista resursseista, minkä lisäksi sodan jälkeisen jälleerakennuksen tueksi tarvittiin uusia suunnittelutyökaluja (Studenski 1958; Tooze 2001).

Ensimmäisen maailmansodan aikana Suomessa heräsi aikaisempaa suurempi kiinnostus rajahyötyä ja rajakustannuksia painottavaa marginalistista talousajattelua kohtaan (Heinonen 1990; Pekkarinen ja Vartiainen 1993). Aikaisemmassa luvussa käsitelty Karl Willgren tunsii marginalistisen keskustelun teorian tasolla jo 1800-luvulla, mutta hän pitäytyi tutkimuksissaan niin sanotun konkreettisen sosiaalitutkimuksen kentällä (Alapuro ja Alestalo 1992). Vuonna 1916 Willgren kuitenkin käsiteli kansantuloa uusista teoreettisista näkökul-

mista kahdessa kirjoituksessaan ”Den nationalekonomiska fördelningens grundprinciper” ja ”Till frågan om nationalinkomstens fördelning”, jossa hän käytti analyysinsä työkaluina itävaltalaiden Eugen von Böhm-Bawerkin, Friedrich von Wieserin ja Carl Mengerin teorioita. Lisäksi hän viittasi artikkeleissaan Alfred Marshalliin, Leon Walraasiin sekä John B. Clarkiin (Willgren 1916a; Willgren 1916b).

Willgren määritteli kansantulon (*nationalinkomst*) tietyllä ajanjaksolla saavutetuksi bruttotuloksi, johon liitettiin kansan ulkomailta saadut tulot ja menot. Määritelmän seurauksena jäljelle jäi kansantulon netto-osuus (*dividend*), jonka jakautuminen oli analyysin tutkimuskohteena. On todennäköistä, että Willgren otti kansantulomääritelmän käyttöön Marshallilta, jota hän piti miellyttävänä poikkeuksena muuten huonossa maineessa olevan matemaattisen koulukunnan kentällä (Heikkinen ym. 2000, 122).

Willgrenille kansantulon jakautumisessa oli kyse tuotannon jakamisesta tuotantoprosessiin osallistuneiden tekijöiden (yrittäjävoitto, maankorko, pääomatulo ja palkkatulo) kesken. Willgren myös kiinnitti huomiota brutto- ja nettotulon eroihin. Oli itsestään selvää, että tuotannossa kulutetut raaka-aineet täytyi vähentää bruttotulosta; sen sijaan muita vähennyksiä bruttotulosta oli hankala tehdä. Yksittäinen yrittäjä joutui vähentämään muiden ryhmien tuotantokustannukset omasta voitostaan; kansantaloudellisessa laskennassa muiden ryhmien tuotantokustannukset olivat kuitenkin heidän omaa tuloaan ja siten osa kansan nettotuloa (Willgren 1916a, 149–150).

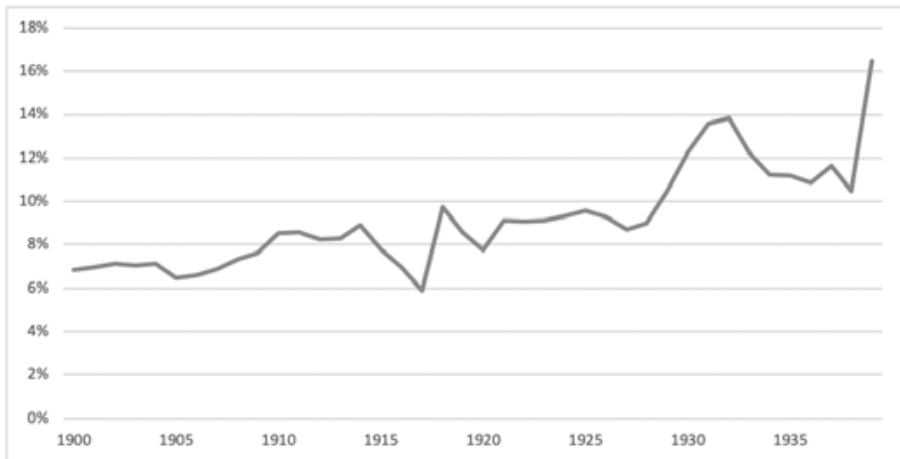
Ensimmäisessä artikkelissaan Willgren käsittelee itävaltalaiden teoreetikkojen näkemyksiä rajatuottavuudesta ja tulonmuodostuksesta. Jälkimmäisessä artikkelissaan hän analysoi

kuitenkin erityisesti venäläisen taloustieteilijän Mihail Tugan-Baranovskin näkemyksiä yhteiskunnallisista valta- ja intressikysymyksistä tulonjaon yhteydessä. Tugan-Baranovskin näkemykset poikkesivat huomattavasti marginalistien vapaata tulonmuodostusta korostavista teorioista.

Willgren esitti, että molempia näkökulmia tarvitaan: tuotannon ja tulonjaon lait toimivat erilaisilla – mutta eivät täysin poikkeavilla – periaatteilla. Willgren myös kytki tulonjakoteoriansa talouden dynaamiseen kehitykseen ja esitti, että yhteiskunta on vain poikkeustilanteissa staattinen. Väestönkasvu, uuden pääoman muodostuminen, tuotantomenetelmien parantuminen ja teollisen toiminnan muutos synnyttivät yhä tehokkaampia tapoja tyydyttää kuluttajien tarpeita. Vaikka omistavien luokkien osuus kansantulosta oli kasvanut, dynaamisessa taloudessa työväestönkin elinolosuhteet olivat parantuneet. Myös elinolosuhteiden ja tuottavuuden suhdetta oli mahdollista hahmottaa dynaamisen prosessin kautta, jossa elinolojen parantuminen kohotti työväestön ”suorituskykyä” (*prestationsförmåga*) ja siten edelleen kansantulon kasvun kautta työväestönkin elinoloja. Kehitys vaikutti suotuisalta, mutta Willgren kaipasi silti eettisiä työkaluja oikeudenmukaisen tulonjaon analyysille. Teoreettisesta keinovalikoimasta puuttui edelleen keinoja pohtia, miten saavuttaa taloudellisen toiminnan keskeisin tavoite: onnellisempi yhteiskuntatila (*lyckligare sambällstillstånd*; Willgren 1916b, 378–379).

Willgrenin näkemykset kansantulosta muuttuivat huomattavasti teoreettisimmiksi ensimmäisen maailmansodan aikana. Taloustieteellisessä ajattelussa oli kuitenkin edelleen tyypillistä, että kuilu teorian ja käytännön politiikan välillä oli suuri, ja Willgrenin tulonja-

Kuvio 1. Julkiset kulutusmenot suhteessa BKT:hen 1900–1939



Lähteet: Tilastokeskus; Hjerppe 1988.

ko-oppia oli vaikeaa soveltaa käytännössä. Kansantuloa alettiin kuitenkin käyttää entistä enemmän myös talouspoliittisen analyysin apuvälineenä. Vaikka Suomen suuriruhtinaskunnalla oli ollut laajoja autonomisia vapauksia, itsenäistymisen jälkeen talouspoliittinen suunnittelu korostui uudella tavalla. Maailmansodan aiheuttaman inflaation ja elintarvikepulan keskellä myös sisällissodan jakamassa Suomessa talouspoliittisen suunnittelun keskipiste oli yhteiskunnallisten olojen vakauttamisessa ja jälleenrakennuksessa (Heikkinen ja Tiihonen 2009; Kuusterä ja Tarkka 2011).

Kansantulon talouspoliittisen sisällön kanalta oli merkittävää, että Suomi siirtyi demokraattiseen kapitalismiin, jonka talouspolitiikan reunaehtoina olivat (suhteellisen) vapaa markkinatalous sekä kansallinen ja kunnalli-

nen demokratia. Demokratian läpilyönti yhdessä vuonna 1917 toteutetun kahdeksantuntisen työpäivän kanssa osoittivat konkreettisella tavalla uuden aikakauden poliittisia realiteetteja. Valkoisen armeijan menot ja myöhempi sotavoimien luominen sekä Neuvostoliiton uhka lisäsivät puolustusmenoja huomattavasti. Myös muun julkistalouden sekä yleisten hallintomenojen kasvu kasvattivat valtion budjettia ennennäkemättömällä tavalla. Vaikka esimerkiksi yleisen inflaatiokehityksen vaikutus menojen kasvuun huomioitiin aikalaiskeskusteluissa, valtion menojen kasvusta muodostui yksi sotien välisen ajan keskeisistä poliittisista teemoista.

Kun julkisten menojen kasvu suhteutetaan kokonaistuotannon kasvuun, muutos ei ollut yhtä dramaattinen. Suomen BKT kasvoi vuo-

sina 1920–1939 keskimäärin noin viisi prosenttia vuodessa. Julkiset kulutusmenot suhteessa BKT:hen olivat 1920-luvulla korkeammalla tasolla vuosisadan alkuun verrattuna, mutta kokonaistuotannon vahvan kehityksen vuoksi ne pysyivät suunnilleen samalla tasolla toiseen maailmansotaan asti. (Hjerppe 1988; Eloranta ja Kauppila 2006)

Aikalaisilla ei kuitenkaan ollut käytössään luotettavia talouden kehitystä kuvaavia aikasarjoja. Valtion roolin ja julkisten menojen kasvu herättivät keskustelua erityisesti Kansantaloudellisen Yhdistyksen piirissä. Valtionhallinnon tehtävistä vuonna 1914 Kansallis-Osake-Pankin pääjohtajaksi siirtynyt J. K. Paasikivi piti yhdistyksessä joulukuussa 1925 esitelmän ”Katsaus maamme taloudellisiin oloihin vuonna 1925”, jossa hän tarkasteli maan taloudellisia oloja. Paasikivi aloitti katsauksensa rahamarkkinoiden kehityksen kuvauksella. Ulkomaisten lainojen lyhentäminen sekä talletusten lisääntyminen olivat vahvistaneet sekä Suomen Pankin että yksityispankkien tilannetta. Myös kauppatase oli kehittynyt suotuisasti, ja erityisesti maanviljelystuotteiden vienti oli kehittynyt ihailtavalla tavalla siitä huolimatta, että sen osuus kokonaisviennistä oli ainoastaan 11 prosenttia. Puuta raaka-aineenaan käyttävä teollisuus muodosti edelleen viennin selkärangan (Paasikivi 1926).

Paasikivi nosti esiin yritysten pääomanmuodostusta rasittavan korkean korkokannan sekä verotuksen. Monet tahot olivat esittäneet toiveita julkisten menojen ja verotuksen alentamisesta. Paasikivi suhtautui kuitenkin tavoitteisiin skeptisesti. Budjettia ei voinut enää käsitellä poikkeustilabudjettina; se oli ”normaalien aikojen budjetti”, jonka menopuoleen ei voinut odottaa suuria vähennyksiä. Julkisiin menoihin oli päinvastoin todennäköisesti odo-

tettavissa lisäyksiä, sillä esimerkiksi virkamiesten palkat ja ”jotkut kulttuurimenot” kaipasivat parannuksia. Koska julkisten menojen supistamiseen ei voinut asettaa suuria toiveita, jäljelle jäi vain yksi keino, saada menojen suhteellinen osuus pienenemään tuloja lisäämällä. Paasikiven mukaan paras keino selvittää tilanteesta oli saada ”kansallistulot” ja ”kansallistuotanto” kasvamaan. Hän nosti esiin erityisesti aikaisemmin käsittelemänsä maatalous- ja teollisuustuotteiden vientimahdollisuudet. Talouspoliittisen ohjelman tavoitteena oli oltava ”tuotannon ja tuottavan työn edistäminen kaikilla aloilla” (Paasikivi 1926, 12–13).

Paasikivi käsiteli helmikuussa 1927 pidetyssä esitelmässään ”Korkean verotuksen taloudelliset vaikutukset” uudelleen samoja julkisten menojen ja verotulojen suhdetta koskevia teemoja. Valtion sekä kuntien menot ja siten kansalaisten verorasitus olivat kasvaneet ennen näkemättömällä tavalla. Paasikiven kiinnostuksen kohteina olivat kasvaneen verotuksen vaikutukset tuotantoon ja pääomanmuodostukseen, vaikka eron tekeminen näiden kahden tekijän välille oli vaikeaa. Tuotannon määrä ohjasi julkista ja yksityistä kulutusta sekä pääomanmuodostusta; toisaalta tuotannon ennakkoehtona oli riittävä pääomanmuodostus (Paasikivi 1927, 43–44).

Paasikivi nosti esiin erityisesti progressiivisesta verotuksesta käydyn keskustelun. Sekä teoreetikoilta että poliitikoilta puuttui yksimielisyys progressiivisen verotuksen vaikutuksista säästämishalukkuuteen ja pääomanmuodostukseen. Paasikivi pyrki hahmottamaan oikeaa suhdetta ”kansallistulon ja verorasituksen välillä”. Poikkeustiloissa raskaampaa verostetta ei voinut välttää, mutta normaalioloissa ”terve talonpoikaisjärki” vaati, että verojen oli oltava ”kohtuulliset”. Verorasituksen kohtuul-

listamiseksi Paasikivi piti edelleen tärkeänä sekä julkisten menojen kasvun hillitsemistä että ”kansallistulon” kasvattamista tuotannon lisäämisen avulla.

Ensimmäisen maailmansodan ja 1930-luvun laman välisenä aikana kansantuloa alettiin käyttää uusissa teoreettisissa ja poliittisissa yhteyksissä. Kansantulon teoria rakentui aikaisempaa selvemmin marshallilaiselle, kansanostovoimaa kuvaavalle periaatteelle, mutta kansantulon teoreettinen kytkös talouspoliittiseen suunnitteluun tai empiirisiin kansantulolaskelmiin oli edelleen heikko. Kansantuloa alettiin kuitenkin käyttää myös talouspolitiikan kentällä, kun julkisten menojen kasvu vaati uusia analyysityökaluja. Erityisesti J. K. Paasikivi nosti 1920-luvulla esiin kansantulon kasvattamisen tarpeen, vaikka yhteiskuntafilosofisesti tilanne näyttäytyi hänelle pakkona eikä toivottuna kehityskulkuna. Kansantulo ei näyttäytynyt empiirisenä suhdannemittarina tai eksplisiittisesti muotoiltuna poliittisena tavoitteena; julkisten menojen kasvun katkaiseminen olisi voinut teoriassa olla toinen mahdollinen kehityssuunta, mutta poliittisten realiteettien vuoksi se ei käytännössä ollut mahdollista. Tilanne kuitenkin muuttui 1930-luvun aikana, kun lama-aika muutti taloustieteen sekä talouspolitiikan kansallisia ja kansainvälisiä periaatteita.

#### 4. Kansantulo suhdanneindikaattorina ja talouspoliittisena tavoitteena 1929–1939

Maailmansotien välisessä Suomessa ei aktiivisesti seurattu angloamerikkalaista kansantalouden tilinpitoon kytkeytyvää tutkimusta. Kansantaloudellisen Yhdistyksen ja Ekonomiska Samfundetin keskusteluissa ei mainittu Kuznetzia kertaakaan, ja viittaukset Colin Clarkiin rajoittuvat Kansantaloudellisen aikakauskirjan lyhyisiin referaatteihin saksalaisista tieteellisistä aikakauskirjoista, joiden kautta Clarkin tutkimukset nousivat esiin. Suomessa kuitenkin huomioitiin esimerkiksi ruotsalaisen taloustieteilijän Erik Lindahlin johtama, vuonna 1936 julkaistu suurprojekti *Wages, Cost of Living and National Income in Sweden, 1860–1930*. Aikalaisnäkemyksissä projektin kansantulolaskelmat arviointiin (perustellusti) kattavimmiksi ja tarkimmiksi maailmassa (Luther 1993; Christensen ym. 1995; Aulin-Ahmavaara 2007).

Sotien välisessä Suomessa tehtiin myös uusia kansantulolaskelmia. Jaakko Kahma laati Suomen vuoden 1922 ”kansallistulosta” kokeellisen arvion vuonna 1924. Luotettavien verotilastojen puuttuessa Kahma käytti menetelmää, jossa hän määrittä ”kansallistuloksi” maatalouden, metsätalouden, metsästyksen ja kalastuksen, teollisuuden ja käsityön sekä kuljetuksen ja kaupan ”antaman kansantaloudellinen tulo” (tuotannon arvon) vähennettynä maksutaseen alijäämällä. Kahma arvioi menetelmänsä pohjalta Suomen ”kansallistuloksi” noin 11,5 miljardia markkaa. (Kahma 1924) Kahman arvio poikkesi Riitta Hjerppen vastaavien toimialojen laskelmista vain seitsemällä prosentilla, mutta Hjerppen mukaan kyse oli Kahman menetelmän epämääräisyyden vuoksi lähinnä sattumasta (Hjerppe 1988, 34).

Vuoden 1924 tulo- ja omaisuusverouudistus mahdollisti uusia lähestymistapoja kansantulolaskelmien suorittamiselle. Tilastollisen päätoimiston ylijohtaja Valter Lindberg julkaisi *Bank of Finland Monthly Bulletin* -julkaisusarjassa vuonna 1926 englanninkielisen tutkimuksen, jossa hän määritteli verotilastojen pohjalta Suomen vuoden 1924 kansantuloksi (*national income*) 13,9 miljardia markkaa. Verotilastoihin liittyvien epätarkkuuksien ja määrittelyongelmien vuoksi Lindberg ei kuitenkaan uskaltanut väittää, että laskelmalla olisi suurta tieteellistä arvoa. (Lindberg 1926)

E erityisesti Lindbergin varhaiset tutkimukset olivat kansantalouden tilinpitoon kytkeytyvän ajattelun kannalta merkittäviä, sillä ne olivat ensimmäisiä suomalaisia kansantulolaskelmia, joita käytettiin 1930-luvun laman jälkeen suhdannepoliittisen analyysin apuvälineenä. Kiinnostus valtiontalouden tilaa kohtaan lisääntyi kuitenkin jo aikaisemmin, kun heikentyneen suhdannekäänteen syitä alettiin selvittää loppuvuodesta 1928.

Kauppa- ja teollisuusministeriö kutsui koolle Taloudellisen neuvottelukunnan, jonka tehtävänä oli etsiä keinoja pulakaudesta selviämiseksi. Valtiontaloutta koskevien selvitysten osana Suomen Pankin tilasto-osaston johtaja A. E. Tudeer esitti vuonna 1931, että vuonna 1928 Suomen valtion menot suhteessa ”kansallistuloon” olivat 26,5 prosenttia (Tudeer 1931). Myöhempien laskelmien pohjalta selvisi, että valtion kokonaismenot suhteessa BKT:hen olivat huomattavasti pienemmät (14 %), mutta aikalaisille laskelma tarjosi toivotun kuvan valtiontalouden supistamistarpeesta (Heikkinen ja Tiuhonen 2009, 139).

Lama-aikana Suomi noudatti politiikkaa, joka perustui vientiteollisuuden tukemiselle. Kultakannasta irtautuminen, devalvaatio, pal-

kanalennukset ja julkisten menojen karsiminen nostivat kokonaistuotannon volyyminä mitattuna Suomen lamasta nopeasti, mutta toimenpiteiden seurauksena kansalaisten elintaso ei palautunut aikaisemmalle tasolle yhtä nopeasti (Heikkinen 2017). Kustannusten karsinta näkyi myös Tilastollisessa päätoimistossa, joka joutui esimerkiksi perumaan suunnitellun väestönlaskennan ja hylkäämään jo aikaisemmin esillä olleen ajatuksen kansantulotilastojen laajentamisesta (Luther 1993, 169–170).

Aikalaiskeskusteluissa lamapolitiikka arvioitiin onnistuneeksi, ja Suomen erityispiirteiden korostamista käytettiin argumenttina ruotsalaista uutta suhdannepoliittikkaa vastaan (Pekkarinen ja Vartiainen 1993; Kalela 1987). Vastasyklisen finanssipolitiikan vieroksunnasta huolimatta keskustelu valtion roolista syveni (Hannikainen 2019), ja myös kansantuloajattelun alkoi saada uusia merkityksiä.

A. E. Tudeer käsitteli vuonna 1934 artikkelissaan ”Valtiontalous ja kansantalous” uudelleen valtiontalouden ja kansallistulon suhdetta. Tudeer huomioi, että valtiontalous oli vain yksi osa kansantaloutta, ja valtiontalouden kokoa ei ollut mielekäästä arvioida muuten kuin suhteessa kansantalouden kehitykseen. Julkisten menojen kasvu ei itsessään ollut vahingollista, mutta kasvua oli ”arvosteltava aivan toisin, jos kansantalous samaan aikaan laajenee, kuin jos se supistuu”. Tudeerin analyysin keskiössä oli julkisen talouden koko suhteessa kansantalouteen; hän halusi tietää, kuinka suuren osuuden julkinen talous käytti vuotuisesta ”kansallistulosta” (Tudeer 1934b, 379).

Tudeer ei viitannut artikkelissaan aikaisemmin julkaisemaansa selvitykseen vaan totesi sen sijaan, että täsmällisiä tietoja ”kansallistulon” suuruudesta ei ollut olemassa. Hän kuitenkin nosti esiin kaksi vuotta aikaisemmin

menehtyneen professori Ernst Nevanlinnan viimeisen, vuonna 1933 julkaistun tutkimuksen, jossa Nevanlinna oli arvioinut Suomen valtion nettomenojen vuosina 1928–1930 vastanneen noin 15,7 prosenttia ”kansallistulosta”. Lukema poikkesi huomattavasti vuoden 1931 arviosta, mutta suhdelukuna se oli silti korkeampi kuin esimerkiksi Ruotsissa (10,2 %), Iso-Britanniassa (8,6 %) tai Ranskassa (8,6 %). Laskelmien perusteella näytti, että Suomessa ”valtionalous oli suurempana rasituksena kansantaloudelle” kuin monessa muussa maassa. Näkökulma saattoi kuitenkin liittyä luokittelueroihin: muiden maiden menolaskelmiin ei ”periaatteellisista syistä” sisällynyt esimerkiksi kotimaisen velanhoitoon liittyviä kustannuksia eikä sosiaalivakuutusjärjestelmästä maksettuja tulonsiirtoja, joiden lisääminen nettomenoihin olisi nostanut suhdeluvut Suomen lukua korkeammaksi (Tudeer 1934b, 392–393).

Valtion menoja oli supistettu lama-aikana ja nousukauden jatkuessa niitä oli olosuhteiden mukaan pakko lisätä. Tudeer toivoi kuitenkin valtion menojen kasvattamisessa varovaisuutta ja korosti sen sijaan verotuksen alentamista. Verojen alentaminen olisi ollut ”periaatteellisesti oikeampaa” lama-aikana, mutta valtion tulojen väheneminen teki toimenpiteen ”käytännössä mahdottomaksi”. ”Oikaisun saavuttamiseksi” oli siis käytettävä nousukautta, vaikka Tudeer ei ottanut kantaa, mitä veroja oli alennettava (Tudeer 1934b, 395).

Vuonna 1937 muodostetun, SDP:n, Maa-laigliiton, Edistyspuolueen ja RKP:n punamultahallituksen valtiovarainministeri Väinö Tanner piti Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä lokakuussa 1938 esitelmän, jossa hän käsitteli valtion talousarviota seuraavalle vuodelle. Tannerin mukaan hallituksella ei ollut suurta liikumavapautta talousarvion suhteen. Suurin

osa menoista ja tuloista muodostui olemassa olevien sääntöjen sekä perinteiden mukaan. Hän nosti esiin budjetin kasvutrendin, vaikka siirtymä bruttobudjetoinnista nettobudjetointiin hämärsi vertailua. Vuonna 1920 talousarvion loppusumma oli ollut kaksi miljardia, mutta vuonna 1931 summa oli noussut jo 4,5 miljardiin markkaan. ”Pula-aikana” alennettiin julkisia menoja, minkä seurauksena vuoden 1932 budjetista muodostui 500 miljoonaa markkaa edellisvuotta pienempi. Paremmat ajat olivat kuitenkin koittaneet. Vuoden 1939 talousarviossa menopuoli oli kasvamassa edellisvuodesta 739 miljoonalla markalla 5,175 miljardiin markkaan; alijäämäisen budjetin kattamiseksi ehdotettiin lainanottoa 550 miljoonalla markalla (Tanner 1938).

Nousukaudella sekä valtion menojen rahoittaminen lainalla että kyvyttömyys alentaa verotusta herättivät myös kritiikkiä. Opposition mielestä budjettiesitys oli liian optimistinen, ja huonompien aikojen merkit olivat jo näkyvillä. Tanner puolusti esitystä toteamalla, että monet tarpeelliset uudistukset oli jätetty pula-aikana tekemättä, ja esimerkiksi puolustusmenojen korottaminen oli välttämätöntä. Hän kuitenkin lähestyi kysymystä myös laajemmasta yhteiskuntafilosofisesta näkökulmasta ja nosti esiin ”konservatiivisen maailmankatsomuksen”, jonka mukaan valtion ei tullut ottaa liian paljon tehtäviä hoitaakseen tai seurauksena oli menojen kasvu, verojen nousu ja pääomanmuodotuksen tyrehtyminen. Tannerin mukaan ”kehitys” ei kuitenkaan ottanut huomioon tätä konservatiivista maailmankuvaa.

Valtion tehtävät laajenivat jatkuvasti sekä Suomessa että maailmalla. Tuloon ja omaisuuteen kohdistuva verotuksen progressio ei Suomessa ollut erityisen korkea, eikä sen voinut tulkita ehkäisevän kohtuullista pääomanmuo-

dostusta tai elinkeinoelämän kehitystä. Tanner käyttikin ainakin taloustieteellisten yhdistysten keskusteluissa ensimmäisenä suomalaisena poliitikkona kansantulon kasvua julkisten menojen kasvattamisen oikeuttajana. Niin kauan kuin julkiset menot eivät kasvaneet nopeammin kuin ”kansallistulo”, kehitys oli ”normaalilla pohjalla” (Tanner 1938, 213).

Kansantuloa alettiin käyttää uudella tavalla myös suhdannepolitiikan indikaattorina. Suomen Pankin ensimmäinen naisekonomisti (Kuusterä ja Tarkka 2012, 124) Miriam Ekholm piti lokakuussa 1936 Ekonomiska Samfundetissa esitelmän ”Några huvuddrag i den ekonomiska återhämtningen i Finland efter 1931”, jossa hän käsitteli Suomen talouselämän kehitystä lama-ajan jälkeen (Ekholm 1936). Ekholm oli saanut mahdollisuuden laajentaa perspektiiviään opintomatalla, jonka hän oli voinut tehdä Tukholmaan Rockefeller-säätiön tuella. Ekholm käytti suomalaisten taloustieteellisten yhdistysten keskusteluissa ensimmäistä kertaa termiä Tukholman koulukunta (*Stockholmskolan*) ja nosti esiin ruotsalaisten aktiivisen ja muuttuneen tutkimusperinteen. Ekholm piti lama-ajan politiikasta analyttisen esitelmän, jossa hän (virikansakin nojalla) puolusti Suomen Pankin lamapolitiikkaa.

Oli selvää, että vuonna 1936 oli näkyvillä optimismin merkkejä lamavuosien jälkeen. Ekholm halusi silti konkretisoida tilannetta ja arvioida suhdannekehitystä *vår path to recovery* -teesin pohjalta. Hän nosti keskeisimmäksi talouskehityksen indikaattoriksi kansantulon (*nationalinkomst*), jonka muutosta hän kuvasi Valter Lindbergin laskelmien pohjalta. Kansantulo oli noussut edellisenä vuonna yli 18 miljardiin markkaan ja saavuttanut suunnitteen saman lukeman kuin vuonna 1929, kun taas vuonna 1931 kansantulo oli liikkunut 13

ja 14 miljardin markan välillä. Ekholmin tulokinnan mukaan nousun taustalla ei ollut ainoastaan yritysten kasvanut liikevaihto vaan myös työttömyyden vähentyminen ja maatalouden parantunut kannattavuus. ”Tuotantoapparaatti” oli saavuttamassa täyttä potentiaaliaan, ja investointitoiminta ylitti reaali-pääoman kulu-tuksen. Ekholm nosti esiin erityisesti paperiteollisuuden parantuneen markkinatilanteen ja maatalouden teknisen kehityksen suhdannekäänteen tekijöinä (Ekholm 1936, 2).

Ekholm käytti kansantuloa empiirisenä suhdanneindikaattorina ensimmäistä kertaa ainakin suomalaisten taloustieteellisten yhdistysten keskusteluissa. Esimerkiksi A. E. Tudeer (1934a, 129–130) käytti lokakuussa 1934 Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä pitämässä esitelmässään ”Katsaus taloudelliseen tilaan” suhdannekehityksen indikaattorina vuonna 1927 käyttöön otettua Unitas-indeksiä, joka kuvasi teollisuustuotannon arvoa, mutta ei talouden muiden sektoreiden kehitystä. Onkin mahdollista, että kansantulon käyttö suhdanneindikaattorina levisi Ekholmin kautta laajemminkin.

Suhdannevaihteluista tohtoriksi kansantaloustieteen alalta vuonna 1937 väitellyt Odal Stadius piti Ekonomiska Samfundetissa saman vuoden huhtikuussa esitelmän, jonka alussa hän viittasi Ekholmin lokakuussa 1936 pitämään esitelmään. Stadius käytti suhdanneindikaattoreina esimerkiksi Unitas-indeksiä, maatalouden satomääriä ja ulkomaankaupan arvon kehitystä, mutta hän nosti keskeiseksi suhdanneindikaattoriksi myös kansantulon kehityksen Lindbergin laskelmien pohjalta (Stadius 1937, 75).

Valter Lindberg julkaisi vuonna 1937 *Monthly Bulletinissa* uuden arvion Suomen kansantulosta (*national income*). Tutkimus



poikkesi teoreettiselta pohjaltaan huomattavasti aikaisemmista kansantulotutkimuksista, sillä Lindberg huomioi, että kansantulon voi laskea tuotannon (*real method*), tulojen (*personal method*) tai loppukäytön (*time of consumption and accumulation of capital*) perusteella. Myös Lindberg käytti uudella tavalla kansantulon kehitystä lama-ajan ja suhdanteiden analyysin työkaluna esittäessään kansantulon sektori-kohtaiset muutokset (maatalous, metsätalous, teollisuus, kauppa ja liikenne, muu kauppa) sekä kansantulon kokonaiskehityksen vuosilta 1928–1934 (Lindberg 1937).

1930-luvun laman ja toisen maailmansodan välillä kansantulon kasvusta muodostui ensimmäistä kertaa eksplisiittisesti muotoiltu talouspoliittinen tavoite, jota käytettiin julkisten menojen kasvun oikeuttajana. Lisäksi kansantuloa käytettiin ensimmäistä kertaa todellisten empiiristen laskelmien pohjalta suhdannekehityksen mittarina. Jorma Bergholm (1988, 162) on esittänyt, että suomalaista taloustiedettä leimasi maailmansotien välisenä aikana laman jälkeenkkin suoranainen ”pysähtyneisyyden” ja ”jälkeenjääneisyyden” aika. Tulkintani mukaan keskittyminen muuhun kuin keynesiläisen tai ruotsalaisen suhdannepoliitiikan vastaanottoon monipuolistaa kuvaa suomalaisesta taloustieteestä: siitä huolimatta, että vastasyklinen suhdanneteoria ja -politiikka ei lyönyt itseään läpi, esimerkiksi kansantulon yhteydessä tilastoaineiston ja talouspoliittisen suunnittelun lähentymisen voinee tulkita myös jonkinasteisena askeleena kohti kansantalouden tilinpidon merkityksen korostumista ja sitä kautta suomalaista makrotaloudellista empiiristä tutkimusta.

## 5. Lopuksi

Valter Lindberg julkaisi vuonna 1943 laajan tutkimuksen *Suomen kansantulo vuosina 1926–1938*, jossa hän viittasi esimerkiksi Kuznetsin ja Lindahlin kansantulolaskelmiin sekä käytti menetelmiä, jotka monin tavoin vastasivat myöhemmin käyttöön otettua SNA-järjestelmää (Lindberg 1943). Suomen virallinen kansantulotilastointi käynnistettiin vuonna 1948, ja erityisesti Eino Laurilan tutkimukset olivat merkittävässä roolissa toisen maailmansodan jälkeisessä kehityksessä, kun kansantalouden tilinpito ja uudet talouskasvutavoitteet alkoivat hiljalleen nousta talouspoliittisen ajattelun keskiöön (Hjerpe 1988, 34–35).

Tässä artikkelissa on käsitelty kansantulon tieteellisiä ja poliittisia merkityksiä ennen toista maailmansotaa. 1800-luvun lopulla kansantulon muita maita hitaammaksi kuvailtua kehitystä käytettiin sosiaalisia uudistuspyrkimyksiä rajaavana reunaehtona. Maailmansotien välisenä aikana julkisten menojen kasvu loi tarpeen kasvattaa myös kansantuloa, vaikka yhteiskuntafilosofisesti kehityssuunta – julkisten menojen kasvu – ei vaikuttanut toivottavalla. Laman jälkeen kansantulon kasvua alettiin käyttää myös suhdannepoliittisena indikaattorina ja julkisten menojen kasvun oikeuttajana.

Vaikka nykypäivän näkökulmasta kansantalouden tilinpidon ja talouspolitiikan välinen suhde näyttää itsestään selvältä, siihen kytkeytyy monia yllättävänkin pitkälle ulottuvia historiallisia kehityskulkuja. Esitettyjen huomioiden perusteella vaikuttaakin ilmeiseltä, että toisen maailmansodan jälkeistä kansantalouden tilinpitoon ja kasvupoliittikkaan kytkeytyvää kehitystä on syytä tarkastella enemmän pitkänä jatkumona kuin äkillisenä suunnanmuutoksena. □

## Kirjallisuus

- Alapuro, R. ja Alestalo, M. (1992), “Konkreettinen sosiaalitutkimus”, teoksessa Alapuro, R., Alestalo, M. ja Haavio-Mannila, E. (toim.), *Suomalaisen sosiologian historia*, WSOY, Porvoo.
- Arola, M. (2006), *Foreign Capital and Finland: Central Government's First Period of Reliance on International Financial Markets, 1862–1938*, Bank of Finland Series E:37, Suomen Pankki, Helsinki.
- Aulin-Ahmavaara, P. (2007), “Kansantulon mitaamisesta kansantalouden tilinpittoon”, teoksessa Jalava, J., Eloranta, J. ja Ojala, J. (toim.), *Muutoksen merkit – Kvantitatiivisia perspektiivejä Suomen taloushistoriaan*, Tilastokeskus, Helsinki.
- Bergholm, J. (1988), “Talouspolitiikan suomalaisen mallin juurilla”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 84: 153–165.
- Björkqvist, H. (1986), *Den nationalekonomiska vetenskapens utveckling i Finland intill år 1918*, Åbo Akademi, Turku.
- Bureau of Economic Analysis (2002), “GDP: One of the Great Inventions of the 20th Century”, *Survey of Current Business* 80: 6–14.
- Christensen, J. P., Hjerpe, R., Krantz, O. ja Nilsson, C. (1995), “Nordic Historical National Accounts since the 1880s”, *Scandinavian Economic History Review* 43: 30–52.
- Coyle, D. (2014), *GDP – A Brief but Affectionate History*, Princeton University Press, Princeton.
- Ekhholm, M. (1937), “Några huvuddrag i den ekonomiska återhämtningen i Finland efter 1931”, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 36–40: 1–35.
- Eloranta, J. ja Kauppila, J. (2006), “Guns and Butter – Central Government Spending in the 20th Century”, teoksessa Ojala, J., Eloranta, J. ja Jalava, J. (toim.), *The Road to Prosperity – An Economic History of Finland*, SKS, Helsinki.
- Fellman, S. (2019), “Från krig och kris till upphämtning: EST som forum för debatt 1914–1923”, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 72: 29–36.
- Fogel, R. W., Fogel, E., Guglielmo, M. ja Grotte, N. (2013), *Political Arithmetic: Simon Kuznets and the Empirical Tradition in Economics*, University of Chicago Press, Chicago.
- Haapala, P. ja Peltola, J. (2018). “Elinkeinorakenne 1750–2000”, teoksessa Haapala, P. (toim.), *Suomen rakennehistoria – Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen 1400–2000*, Vastapaino, Tampere.
- Harmaja, L. (1934), *Kansantaloudellinen Yhdistys 1884–1934*, Otava, Helsinki.
- Hannikainen, M. (2019), “Valtio, sosiaalivakuutuksen suunnittelu ja yhteiskunnan muutoskyky”, teoksessa Koponen, J. ja Saaritsa, S. (toim.), *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi – Suomi kehityksen kiinniottajana*, Gaudeamus, Helsinki.
- Heikkinen, S. (2017), 1930-luvun lama ja sen opetukset, *Talous & yhteiskunta* 45: 34–41.
- Heikkinen, S., Heinonen, V., Kuusterä, A. ja Pekkarinen, J. (2000), *The History of Finnish Economic Thought 1809–1917*, Suomen Tiedeseura, Helsinki.
- Heikkinen, S. ja Tiisonen, S. (2009), *Kriisinselvittäjä – Valtiovarainministeriön historia 2*, Edita, Helsinki.
- Heinonen, V. (1990), “Marginalismin tulo Suomeen”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 86: 438–451.
- Heinz, A. (1984), *The Rise and Fall of Economic Growth. A Study in Contemporary Thought*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Hjerpe, R. (1988), *Suomen talous 1860–1985*. Kasvu ja rakennemuutos, Suomen Pankki, Helsinki.
- Kahma, J. (1924), *Tullikysymys kansantaloudessamme*, Otava, Helsinki.
- Kalela, J. (1987), *Pulapolitiikkaa: valtion talous- ja sosiaalipolitiikka Suomessa lamavuosina 1929–1933*, Työväen taloudellinen tutkimuslaitos, Helsinki.
- Kilpi, O. K. (1907), “Suomen ammattitilastollisten tietojen parantamisesta”, *Yhteiskuntataloudellinen Aikakauskirja* 3: 104–122.

- Kuusterä, A. ja Tarkka, J. (2011): *Suomen Pankki 200 vuotta I – Keisarin kassasta keskuspankiksi*, Otava, Helsinki.
- Kuusterä, A. ja Tarkka, J. (2012), *Suomen Pankki 200 vuotta II – Parlamentin pankki*, Otava, Helsinki.
- Lepenes, P. (2016), *The Power of a Single Number – A Political History of the GDP*, Columbia University Press, New York.
- Lindberg, Valter (1926), “Incomes in Finland”, *The Bank of Finland Monthly Bulletin* 1926:11, 22–28.
- Lindberg, Valter (1937), “The National Income of Finland”, *Bank of Finland Monthly Bulletin* 1937:2, 22–26.
- Lindberg, Valter (1943), *Suomen kansantulo vuosina 1926–1938*, Suomen Pankin suhdannetoimiston julkaisuja, Helsinki.
- Luther, G. (1982), *Suomen ensimmäiset kansantulolaskelmat. Suomen kansantalouden tilinpitoa sata vuotta*, Tilastokeskus, Helsinki.
- Luther, G. (1993), *Suomen tilastotoimen historia vuoteen 1970*, Tilastokeskus, Helsinki.
- Mannermaa, K. (2007), *Ohjailusta kilpailuun: Suomen ballitusten kasvu- ja rakennepolitiikka vuosina 1962–1999*, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki.
- Marshall, A. (1890), *Principles of Economics, Volume 1*, Macmillan and Company, London.
- Mechelin, L. (1901a), “Samfundets syftemål”, *Ekonomiska Samfundet i Finland. Föredrag o. Förhandlingar* 1: 1–18.
- Mechelin, L. (1901b), “Den ekonomiska ställningen i landet”, *Ekonomiska Samfundet i Finland. Föredrag o. Förhandlingar* 2: 27–45.
- Meurman, A. (1893), “Rikkauden jaosta”, *Esitelmii Kansantaloudellisessa Yhdistyksessä. 1:n osa. Kansantaloudellisen Yhdistyksen toimituksia*: 25–40.
- Okko, P. (2008), “Havaintoja Suomen talouden kehityksestä ja talouspolitiikan linjasta sekä taloustieteen roolista sen tukena”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 104: 103–110.
- Paasikivi, J. K. (1926), “Katsaus maamme taloudellisiin oloihin vuonna 1925”, *Yhteiskuntataloudellinen Aikakauskirja* 22, 1–13.
- Paasikivi, J. K. (1927), “Korkean verotuksen taloudelliset vaikutukset”, *Yhteiskuntataloudellinen Aikakauskirja* 23: 19–53.
- Palmén, I. L. (1905), “Suomen valtion opetusmenot kolmen vuosikymmenen aikana.”, *Yhteiskuntataloudellinen Aikakauskirja* 1: 158–178.
- Perlman, M. ja Morgan, M. (2005), “The Politics of Social Accounting: Public Goals and the Evolution of the National Accounts in Germany, the United Kingdom and the United States”, *Review of Political Economy* 17: 211–230.
- Pekkarinen, J. (1984), “Kansantaloudellinen yhdistys ja taloudellinen keskustelu Suomessa”, teoksessa Koskenkylä, H., Pekkarinen, J., Räikkönen, A. ja Vartia, P. (toim.), *Sata vuotta suomalaista kansantaloustiedettä, Kansantaloudellinen yhdistys 1884–1984*, Kansantaloudellinen Yhdistys, Helsinki.
- Pekkarinen, J. ja Vartiainen, J. (1993), *Suomen talouspolitiikan pitkä linja*, WSOY, Porvoo.
- Pipping, H. (1944), “Ekonomiska Samfundet i Finland 1894–1944 – En Återblick”, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 61–62: 3–113.
- Ramsay, A. (1904), “Några synpunkter rörande kapitalanskaffningen för byggnadsindustrin i städerna”, *Ekonomiska Samfundet i Finland. Föredrag och Förhandlingar* 3: 49–61.
- Schmelzer, M. (2016), *The Hegemony of Growth: The OECD and the Making of the Economic Growth Paradigm*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Stadius, O. (1937), “Reflexioner kring högkonjunkturer”, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 36–40: 74–95.
- Studenski, P. (1958), *The Income of Nations*, New York University Press, New York.
- Tanner, V. (1938), “Suomen tasavallan tulo- ja menoarvio vuodelle 1939”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 34: 203–218.

- Tooze, A. (2001), *Statistics and the German State 1900-1945: The Making of Modern Economic Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Tudeer, A. E. (1931), *Suomen valtiotalous 1922–1929. Vertaileva katsaus valtion tuloihin ja menoihin*, Taloudellisen neuvottelukunnan julkaisuja 10, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki.
- Tudeer, A. E. (1934a), “Katsaus taloudelliseen asemaan”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 30: 129–151.
- Tudeer, A. E. (1934b), “Valtiontalous ja kansantalous”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 30: 379–395.
- Wagner, A. (1892), *Grundlegung der politischen Ökonomie. Erster Theil. Grundlagen der Volkswirtschaft. Erster Halbband*, C.F. Winter’sche Verlagshandlung, Leipzig.
- Vanoli, A. (2005), *A History of National Accounting*, Amsterdam, IOS Press.
- Willgren, K. (1909), “Arbetareklassens ekonomiska framåtskridande i Finland under de senaste decennierna”, *Ekonomiska Samfundet i Finland. Föredrag och Förhandlingar*, Femte bandet: 33–114.
- Willgren, K. (1916a), “Nationalekonomiska fördelningens grundprinciper”, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 4: 145–190.
- Willgren, K. (1916b), “Till frågan om nationalinkomstens fördelning”, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 4: 349–379.